

Izidor Mendaš

Izgubljeni raj (ali drobtinice o človeški ustvarjalnosti)

Ustvarjalnost je tista človeška dejavnost, ki najbolj spominja na obrise raj-skega vrta. Z njo nadaljujemo zgodbo o stvarjenju in si jo celo prisvajamo, da bi se znova približali Izvoru. Ustvarjalci so z znanostjo in umetnostjo, med katerima v rajski praobliki sploh ne vidim razlike, vseskozi želeli opozoriti na čas pred izvirnim grehom; toda ali jim znamo prisluhniti? Zdi se, da naš posluš peša, zato sem se podal na iskanje, da bi odkril, zakaj je temu tako. Nisem se oziral ne na sistematiko ne na logiko, ampak na notranji vzgib raja, ki plaho tli še v vsakem izmed nas.

Anno Domini 2010. To leto bomo zaokrožili v znamenju nadvse pomembnih jubilejev: 150. rojstni dan Antona Pavloviča Čehova, 100. obletnica smrti Leva Nikolajeviča Tolstoja in Marka Twaina, 50 let je minilo od tragične smrti Alberta Camusa, pred 200 leti sta luč sveta ugledala glasbena genija Chopin in Schumann, pred 150 leti sta se jima pridružila Hugo Wolf in Gustav Mahler (100. obletnica njegove smrti sledi naslednje leto), slikarski svet bo počastil 500. obletnico smrti Botticellija, ki se mu s 400. jubilejem pridružuje nič manj mogočni Caravaggio. Tisti, ki jim veliko pomeni število 350 bodo počastili še spomin na Diega Velázqueza in Alessandra Scarlattija. Morda se bo kdo spomnil celo 150. rojstnega dne španskega skladatelja Isaaca Albéniza ali 100. obletnice smrti postimpresionističnega slikarja Henrija Rousseauja.

Sprašujem se, kaj nas sili v to, da tem številkam, ki jim druge kulture pripisujejo popolnoma drugačne nominalne vrednosti, posvečamo toliko pozornosti. Zaradi magičnosti števil 100 in 50 bomo genijem, izmed katerih bi si vsak zaslužil stoletje, namenili kak dan v letu, nato pa jih znova pregnali v had. Nekaj bornih utrinkov spomina in ugodja bo namenjenih velikim dosežkom umetnosti, medtem ko bo vsakdan neusmiljeno potrkaval s svojo sprehajalno palico, da ne bi zamudili naslednjega sestanka.

Podobni bomo turistom, ki želijo Mozarta podoživeti ob bolj ali manj avtohtonih rekvizitih njegove rojstne hiše v Salzburgu. Bi Schumann raje videl, da se ob njegovih miniaturah utrne solza mladi lepotici ali starejši dami? Bi mu ploskanje petičnežev v dunajskem Musikverein u sploh še godilo?

Te letnice bom poskušal izkoristiti, da se znova približam raju, sem sklenil. Bom znova prebral *Vojno in mir*? Bom poskusil po štirih letih znova preigrati prvo Chopinovo balado v g-molu, seveda če mi bo vedno večja okornost prstov to še dopuščala? Bom sardina v konzervi Uffizija, občudujoč *Rojstvo Venere*? Ne vem še. Vsekakor bom pristnejši kot konference, koncerti, razstave, slavnostne akademije, banketi in spominske slovesnosti, kjer družbene elite slavijo neko ime in so ob tem obojene na izgubo bistva, za katerega so ti umetniki žrtvovali življenje. Svojega odnosa do Mahlerjevih simfonij zato ne bom spremenil niti za trohico: kot vsako leto bom z nestrpnostjo pričakoval interpretacije Festivalskega orkestra v Lucernu pod taktirko Claudia Abbada. Morda bo letos k Mahlerjevemu grobu v dunajskem Grinzingu priromalo več ljudi, toda njegovi vzdih iz prvega stavka nedokončane 10. simfonije mi bodo o skrivnostih življenja zagotovo povedali več kot asketski nagrobnik, pred katerega solzavi oboževalci polagajo cvetje.

Priletne vodičke po lični posesti Čehova v Jalti bodo letos zagotovo s še večjim zanosom razkazovale pisateljev plašč, mizo, za katero je jedel, pianino, na katerega je igral tudi Rahmaninov, klop, na kateri je razpravljal z Gorkim o bogsigavedi čem; uboge obiskovalce, ki ne govorijo rusko, bodo še vedno viharno preganjali skozi sobane, da s svojim zahodnjaštvom ne bi omadeževali ruskega duha, ki veje nad Črnim morjem. Ko sem bil tam, sem se raje ozrl v sinje nebo in se prepustil vonjavam češnjevega vrta.

Morda bodo v tem letu kakemu umetniku odkrili novo spominsko ploščo s pustim napisom: XY, pisatelj, dramatik, prevajalec, vzgojitelj, kulturni delavec, narodni buditelj in tako dalje in tako dalje. V socialističnih družbah so junake kulture in znanosti znali še posebej mojstrsko ovekovečiti kot skupek brezosebnih okrasnih vzdevkov. Njihovi mrki pogledi nas strogo opominjajo, da je življenje trdo in da moramo prav vsi prispevati k razrednemu boju. V Ukrajini tako nisem nikoli uganil, kakšen je bil pravzaprav videti njihov nacionalni bard Taras Ševčenko, čigar kip krasi skoraj vsako mesto. Se za tem mrkim brkatežem res lahko skriva mehka lirična duša? Ampak bodimo iskreni, mrke socialistične družbe so v svetovno kulturno zakladnico 20. stoletja prispevale levji delež in imele na področjih, kot sta pianistika in šah, kar nekaj desetletij skoraj absolutno premoč. So kipi Puškina in Mickiewicza torej le opravili svojo nalogo?

Vsekakor so bili bolj poučni kot angleški dokumentarec o Georgu Friedrichu Händlu, ki sem ga videl lani ob njegovem 250. jubileju. Nemški skladatelj je bil predstavljen kot baročna popzvezda, igral pa ga je neki nenadarjeni debeluhar. Njegove uspešnice in intrige naj bi spominjale na življenjski slog sodobnih glasbenih ikon. Strokovnjaki za barve so poskušali uganiti izvirne barvne odtenke sten v njegovi londonski hiši, spet drugi so se poglobljali v angleško pohištvo iz prve polovice 18. stoletja, da bi lahko vsaj za silo oživili atmosfero, v kateri je skladatelj ustvarjal. Morda si bo kak najstnik, ki je že kdaj slišal *Alelujo iz Mesije*, po ogledu dokumentarca na ipod naložil tudi kak Händlov *concerto grosso*; drugega nauka iz te zgodbe nisem mogel izvleči. Zdi se, da ljudje v zgodovinskem kontekstu sploh več ne najdejo smisla, če v njem ne najdejo nekaj "aktualnega" in "sodobnega". Poglej ga Händla, bil je na las podoben nam, z vsemi svojimi muhami, obsedenostmi in potrebami! Morda je razlika le v tem, da večina izmed nas še ni napisala niti ene same opere, medtem ko jih je Händel napisal več kot štirideset. Kakšna zmota, saj je umetnost iskanje izvora in ne šepavih časovnih podobnosti – plodov naključja!

Da bi stare genije znova oživili, generiramo množice *Wunderkindov*. Korejske deklice pri šestih igrajo Liszta, deček iz Kansasa se pri osmih sooča z najtežjimi problemi mehanike. Pogrošno *wunderkindovstvo*, za katerim nenazadnje stojijo bankovci, nam daje občutek, da Eulerji in Chopini rastejo kot gobe po dežju. Seveda bo svoj delež prispevala tudi slovenska glasbena elita in se pohvalila s kakim violinistom, ki pri petnajstih kot solist z orkestri nastopa po celi jugovzhodni Evropi. Te in druge zgodbe o uspehu nas utrjujejo v prepričanju, da lahko vedno uresničimo svoje sanje, samo trdno moramo verjeti vase, svoje sposobnosti ter pokazati železno voljo, kot bi povzel kak hollywoodski film. Spregledamo samo dejstvo, da smo ob tem lahko hitro podobni pajacem, ki na ramenih velikih mož iz preteklosti polnijo mošnjičke cirkuškim direktorjem. Smo posnemovalci ustvarjalcev oziroma njihova karikatura. Tudi če smo na samem vrhu, nam zbiranje kipcev, nagrad in častnih doktoratov odvzame nedolžnost Mozartovega genija.

Naša hiba pa ni le obujanje stare slave ob določenih letnicah. S tem sicer izgubljammo bistvo umetniškega, toda morda posamezniku le še uspe izvleči kako štukaturo, s katero bo okrasil sobane svojega védenja. To je edino, kar nam preostane, saj smo pravzaprav že pozabili, kakšen je sploh videti nebesni svod. Cvremo se v zadušljivem Sartrovem peklu.

Druga pomanjkljivost je morda celo bolj kočljiva: postali smo družba strokovnega seciranja. Smo žrtve kompetentnosti in ekspertiz, kjer umetnost kot taka velikokrat ostaja obrobni člen. Strokovnjak za Griegovo biografijo?

Biolog, ki se posveča flori na Tahitiju in s tem razjasni interpretacijske spore nekaterih Gauguinovih slik? Zgodovinar, ki je specialist za vlogo budizma v času dinastije Sui? *Voilà!* Filološki, medicinski, pravni in drugi zabavni strokovnjaki izpopolnjujejo utilitaristični ideal, ki v kompetenci išče izhodišče za skupno dobro. Toda ali bo s pomočjo novih dognanj kdo presegel Glenna Goulda v interpretaciji Goldbergovih variacij?

Ob tem rovarjenju po detajlih vendarle najdem toliko časa, da v starem gugalniku z užitkom listam po *Iliadi*. Premnogi si bodo ta užitek privoščili šele ob upokojitvi, ko bo nad njihovim nebom lebdela že dimna zavesa. Nikoli ne bom pozabil svojega prvega branja Dantejeve *Božanske komedije*. Na vsaki strani sem kot razjarjena kobilica poskakoval med opombami in besedilom. Manj kot sem bral opombe, bolj neposredno sem začutil Dantejevo pesniško veličino. Od takrat kupujem knjižne izdaje s kar najmanj opombami.

Nikakor nočem reči, da so znanstvene raziskave nepotrebne, želim samo opozoriti na nevarnosti, ki jih tovrstno seciranje vsebuje pri soočenju z umetnostjo in znanostjo v prvotni obliki. Strokovnost je pogosto etiketa, ki je sama sebi namen; prepričan sem, da bi ob mnogih današnjih "ekspertih" Platon malomarno zamahnil z roko. Spomnim se, ko sem uredništvu nekega časopisa ponudil članek o političnih razmerah v Gruziji, saj sem tam pohajkoval le nekaj mesecev pred izbruhom konflikta z Rusijo avgusta 2008. Zavrnilo so me z utemeljitvijo, da imajo za tovrstne članke mednarodnopravne strokovnjake. Tako sem na lastni koži občutil razbeljeno železo strokovnjaštva, ki mi je preprečilo, da bi z rojaki delil svoje izkušnje. Razpeti med banaliziranjem in strokovnjaškim drobnjarkarstvom pa izgubljam veliko, saj izgubljam stik z rajem, ki se ga s posredovanjem umetnosti dotikamo le še z mezincem.

V Sloveniji se ob navedenih problemih soočamo še z naslednjim kroničnim obolenjem: malo kje umetniško poslanstvo tako podcenjujejo kot prav v naši deželi, zato se zdi, da smo na sončni strani Alp še posebej oddaljeni od paradiža; kolovoz, ki vodi do njega, pa je še posebej na gosto posut z ostrim trnjem. Na kulturni dan sem se ob neki radijski oddaji na lastna ušesa prepričal, da ima velika večina sodržavljanov resne probleme pri naštevanju slovenskih besednih ustvarjalcev. Redki so presegli pol ducata. Vzroki za takšno sramoto so zakoreninjeni globoko v naši zavesti. Ne samo da smo v šolah kot opomin morali poslušati o revščini naših literatov; še vedno ima izjava "bil sem na šihitu" družbeno večjo težo kot "napisal sem sonet". Glasba je lahko konjiček, ampak delo? Krivda je na obeh straneh. Slavistična obsedenost s Prešernom zagreni prenekaterga dijaka in tako bodo babice, ki znajo recitirati *Soči* ali *Sonete nesreče*, vse

redkejši pojav. Kako daleč smo od spoštovanja, ki so ga virtuozii besede deležni v Španiji ali na Poljskem!

Kar nekaj dni sem se spraševal, kaj je tista sol, ki manjka umetnosti danes. Celo Adam in Eva si izmenjujeta morilske poglede izza nasprotnih okopov! Če nadaljujemo Heziodovo verigo obdobj, ugotovimo, da smo trenutno najbrž v papirnati dobi, v kateri prevladuje načelo brezkofeinske kave, če parafraziram velikokrat izraženo misel Slavoj Žižka. Odgovor se mi je ponudil ob popoldanskem pitju črnega čaja (moj ekvivalent polnokofeinski jutranji kavi). Brskal sem po preteklih stoletjih, ki najbrž še pripadajo železni dobi (naš kolektivni spomin tako ali tako več ne sega dlje, in to kljub znanju, ki ga imamo o prastari keramiki), in našel enega izmed možnih odgovorov.

Renesančni človek! Ti si razumel popolnost kroga! Ti si iskal modrost in popolno harmonijo v ustvarjanju lepega, odkrivanju novega! Ti si telo in duha razumel kot popolno celoto! Ti si Adama in Evo spravil v ljubezenskem objemu!

Homo universalis, polihistor, kakor koli že imenujemo vsestranskega posameznika, ki se skriva za imeni, kot so Michelangelo, Leonardo da Vinci, Galileo, Leibniz, Lomonosov, Newton, Avicena, Cicero, Hajam, Valvazor, da jih naštejemo le nekaj, je bil nekdanj utelešenje skrajnih zmoglosti človeškega uma, zdaj pa je postal daljna senca preteklosti. Seveda je pridevnik "renesančni" lahko glede na zemljepisne in zgodovinske razsežnosti zavajajoč, celo evrocentričen pojem, vendar me njegovo blagohotno prišepetavanje o vnovičnem rojstvu navdaja z optimizmom, ki se mu ne morem upreti. Polihistor je skupaj z besedami, kot sta kočija in mušketa, odšvedral v ropotarnico zgodovine. Pojavlja se skupaj z nostalgijo in obujanjem preteklih sanj.

S stališča naše strokovnjaške ere, imajo ti veleumi morda več skupnega z umetnostjo kot znanostjo postmoderne dobe. Kombinacija orjaškega znanja, navdiha in ustvarjalnosti je popolnoma v nasprotju z današnjimi predstavami o intelektualnih veščinah, ko ljudje niso več sposobni do potankosti doumeti niti ene same discipline. Tudi beseda "modrost" je dobila že tako starinski pridih, da bi jo kvečjemu pripisali antičnim filozofom ali cerkvenim očetom.

Spomnimo se Vermeerovega *Astronoma*, ki ima pred sabo odprto Me-tiusovo knjigo *Institutiones Astronomicae Geographicae* na strani, ki učenjaku svetuje, naj išče navdih pri Bogu. Astronom je to razumel in nežna svetloba sončnih žarkov, ki se je dotaknila globusa, je postala glasnik Božje previdnosti: njegova roka izpolnjuje le voljo Najvišjega. Sončni žarek bo slej ko prej dosegel tudi sliko na steni, na njej upodobljeni najdeni Mojzes pa bo postal oče izvoljenega ljudstva.

Dnevno nas močijo plohe in neurja informacij. Nihče jih več ne obvlada, kaj šele da bi si jih podjarmil, zato sklepamo, da je renesančna univerzalnost utopija, toda to ne drži popolnoma. Vsestranski veleumi svojega dela niso razumeli kot dosežke v določenih "sektorjih" strokovnosti, ampak so na enem področju videli dopolnilo k drugim. Omar Hajam je v svojih razpravah o algebri in astronomiji prav tako kot v poeziji stremel k enemu samemu cilju: Resnici. Zahodnjaki se po krivici ukvarjamo skoraj izključno z njegovim *Rubajatom*, saj je sam Hajam svojim znanstvenim razpravam namenil več energije in pozornosti. Nekaj podobnega bi lahko trdili za Newtonovo teologijo. Kar je Hajam želel doseči, se imenuje popolna sinteza.

Danes sicer imamo informacije, toda njihova sinteza je potrebna tako kot nekoč. Vse, kar moramo storiti, je, da prezrcalimo univerzalnost v manjše enote. Količina znanja ne igra bistvene vloge, gre za ustvarjanje kozmosa v širjavah našega uma in naše biti, za ustvarjanje rajskih drobtinic. Ta misel se odlično povezuje s svetovi Leibnizovih monad, ki v sebi zrcalijo celotni univerzum in so urejene po načelu popolne harmonije. Gre za idejo, ki je iz Pienze in Zamošča želela ustvariti ideal renesančnega mesta, ne za morebitne gradbene pomanjkljivosti. Kraj dogajanja v *Bičanju Piera della Francesce* se tako skrivnostno povezuje z nostalgično arhitekturo na slikah De Chirica, na nas pa je, da te sorodnosti zaznamo. *Panis angelicus fit panis hominum*.

Tako lahko dovršena umetniška dela zrcalijo univerzalnost človeškega uma in ustvarjajo svojstveni kozmos. Cervantesov *Don Kihot* in Goethejev *Faust* sta klasična primera tovrstne univerzalne umetnine. Tukaj rajske drobtinice ne potrebujejo vseobsegajočega znanja, saj so same povezane na način, do katerega lahko prodremo z najglobljo intuicijo. Na ravni sinteze in ustvarjanja različnih kozmosov Shakespeare ne zaostaja za Leonardom da Vincijem.

Da se z zgoščenim izrazom in celo tišino lahko izrazi celoten kozmos, je dokazal na primer Stéphane Mallarmé. V drugo skrajnost je šel Borges, eden poslednjih velikih univerzalistov. Želel je ustvariti novo enciklopedijo, ki bi zajemala svet kot knjižnico, od tod tudi njegovi poskusi svežih pristopov k metafizičnim temam, kot so *Alef* in *Zgodovina večnosti*.

Zavedam se, da uporabljam pojme, ki odmevajo morda spekulativno ali celo sholastično, toda moj namen je le razširiti obzorja *homo universalisa* oziroma pokazati njegove prednosti tudi danes. Navsezadnje naše hrepenenje po popolnosti ne pozna znanstvene razlage pojmov, ki jim v akademskih besedilih namenjamo po cele strani.

V naši književnosti, predvsem pesništvu, je veliko fragmentarnosti, nedokončanih opusov. Simon Jenko, Dragotin Kette, Josip Murn, Srečko

Kosovel, France Balantič, Karl Destovnik Kajuh, Anton Vodnik, Ivan Hribovšek: pesnikom izjemne nadarjenosti je smrt preprečila doseči integriteto univerzalnosti. Ob branju njihovih verzov vselej čutim, da nekaj manjka. Ta nasilna cezura nas navdaja z nemirom. Ne gre za količino verzov ali njihovo kvaliteto, ampak integriteto njenih sestavnih delov, zato verze Gregorja Strniše vedno berem z večjo notranjo umirjenostjo kot dela omenjenih pesnikov. Zanimivo, da je naše pesništvo s svojimi biseri prav poseben primer rajskih drobtinic, saj so le-te po navadi krhke in boječe. To pa od nas terja tudi neprimerno večjo odgovornost.

Razlogov za erozijo renesančnega človeka je veliko. Kot smo videli, je količina podatkov samo površinski razlog, ki obseg omeji, ne more pa ga izničiti. Eden izmed njih je postulat okusa: *De gustibus non est disputandum*.

Okus se je kot pojem za sposobnost estetske razsodbe uveljavil v 17., in se dokončno utrdil v 18. stoletju, in sicer v neločljivi soodvisnosti z aktom okušanja hrane. Torej smo koncept svojih brbončic posplošili na vsesplošno domeno, ki bo ključno zaznamovala tudi sojenje umetniških del. To je bil čas, ko se je kuhinja razbohotila do neslutnih razsežnosti, manire in kodeksi obnašanja pri mizi pa so postali kompleksni rituali. Markizi in grofice so začeli razvijati svoj estetski "okus". Torej gre za aristokratsko hibo in nečimrnost, ki je v naslednjih stoletjih okužila vse prebivalstvo.

Danes vsakdo sodi o vsem. Posebej ranljivo področje je postal film, kjer se križajo mnenja splošnega okusa na posebej iskričev način. Tako kot je bila filozofija sestavni del družbenih govoranc razsvetljenske dobe, se danes film in glasba spreminjata v zrcalo, v katerem se šopiri vsak, ki ima kaj povedati, bodisi o igralskih kvalitetah Leonarda di Capria bodisi o globljih sporočilih psihotrilerja *Kocka*. Predstavljam si, da so nekoč v aristokratskih salonih na podoben način debatirali o Rousseauju in Voltairu; tako lahko v te pogovore vnesem vsaj nekaj nostalgije. V domišljiji svojim sogovornikom natakem lasulje, jih posadim na dvor Katarine II., in stvar je opravljena. Tudi v kavarnah včasih prisluhnem morebitni filozofski debati, kar je sicer že prava redkost. Ponavadi gre za teorije zarote ali *Big Brother is watching you*. Če upoštevam dejstvo, da se za resnico po navadi nihče ne zanima, bi tovrstna šopirjenja poimenoval kar kavarniški sofizmi.

Resnico smo zakockali, saj smo jo podredili subjektivni muhavosti. Sinteza ni več mogoča, saj ostajajo le drobci poljubnega čenčanja, ki izničujejo vlogo *homo universalisa*.

Kot najstnik sem vedno goreče zagovarjal mnenje, da je Gogolj boljši pisatelj kot Dostojevski. Teta me je razumevajoče potrepkala po ramenu: "Ko boš malo starejši, boš razumel tudi Dostojevskega."

Svojih pogledov do danes še nisem spremenil, vendar s tem še nisem zamajal temeljev. Kar spodkopava dno, ni mnenje, ampak samovoljnost okusa, ki meji na ekshibicionizem: Daljša zavrremo, češ da je samo nekaj "štancal", tudi Rubens se ponavlja, Homer ni bogvekaj, Trubarja se tako ali tako ne razume, Cankar pa je hudičevo dolgočasen ...

Tukaj ne moremo več ničesar dodati. Samovoljnost estetske sodbe nam je sicer dala navidezno večjo svobodo, toda z njo smo izgubili tisto integriteto, na kateri so polihistorji gradili svoje temelje. Večni relativizem jih namreč obsoja na propad, saj nimajo opornic, s pomočjo katerih bi izgradili svoj sistem. Če v renesančnem mestu opazimo samo "poševno lato" ali "slab omet", smo s tem izničili vrednostne temelje celotne strukture. Zato je pojem *homo universalis* dandanes omejen samo na vase zaprte sisteme, kot so umetniška dela, pa še to le tako dolgo, dokler komunicirajo z nekom, ki je deležen izgubljenega raja. V zunanjem svetu Newtonovi zakoni postanejo jabolko, Prešernov sonetni venec pa bokal vina.

Vzpon okusa pa med vzroki za propad umetniške in znanstvene integritete ni osamljen. V približno enakem časovnem obdobju, še posebej v povezavi z razsvetljensko državno ideologijo, so se spremenila tudi razmerja moči na vseh družbenih področjih. Z institucionaliziranjem in discipliniranjem na vseh družbenih področjih je moč postala brezosebna, vsepričujoča, kar v svojih delih lepo razlaga Michel Foucault. Kot orodje moči se je pojavila tudi statistika. Iz matematičnih osnov se je razvila metoda državne represije. Človek je postajal številka, demografski podatek. Lahko bi rekli, da sta na začetku 19. stoletja politika in umetnost, kjer se je pravkar razmahnila romantika, dokončno ločili svoji poti. "Leibniz" kot številka potnega lista ni več Leibniz. Pozneje bo "Leibniz" postal še sovražnik proletariata, evrocentrist, elitist, v postmoderni pa tudi priložnost za obhajanje obletnic, kjer bo predstavljen kot ikona aktualnosti.

V 20. stoletju smo se osvobodili še normativnih estetik. Pozabljeni so tisti, ki so Bizetovo *Carmen* označili za družbeno greznico, pozabljeni so preganjalci Baudelaira, ki naj bi z *Rožami zla* skrunil javno moralo, nebo naj sodi nadškofu Jegliču, ki je dal sežgati vse izvode Cankarjeve *Erotike*; raje smo se prepustili gigantomahijam teorij. Znanstveniki so se mi velikokrat zdeli kot otroci, ki vztrajajo pri svojem predvsem zaradi trme. Dekonstruktivizem ali hermenevtika? Platon ali Aristotel? Debata o univerzalijah? Feministični diskurz? Danes bi se z estetskimi pogledi Josipa Vidmarja strinjal le malokdo. Ali ne občutimo ob njegovih esejih tiste prijetne melanholije, s katero nas napolnijo tudi pastirske idile in lepi spomini na otroštvo? Toda resnično, povem vam, še tožilo se nam

bo po časih neusmiljenih bojev za svobodo izražanja. Meja med anarhijo okusov in znanostjo se tanjša. Moralna jedrnatost, ki je danes sinonim nazadnjaštva, je očitno boljje povezovala naše misli kot postmoderni diskurzi. Da, ne bojim se reči bolje, toda ne v samovoljni okusa, ampak v hrepenju po izgubljenem raj.

Pod zastavo strokovnosti nam je iz rok spolzela tista sintetičnost, za katero so imeli ljudje še pred nekaj stoletji toliko bolj izostren občutek. Nove oblike interdisciplinarnosti ga le blede odsevajo. Vendar je sodobni človek našel nadomestek za univerzalnost: internet.

“Cyberrenesansa” nam je vrnila iluzijo, da je *homo universalis* možen na drugi, virtualni ravni. Opraviti imamo z neustavljivim Grendlom, ki je postal prevelik zalogaj tudi za Beowulfa. Ob svečniku in z gosjim peresom še lahko majamo z glavo, toda trda realnost že presega naše zmožnosti. Če bi želeli stanje izboljšati, bi morali v učne načrte znova vpeljati alkimijo. Stara enciklopedičnost izgublja svojo veljavo. Sicer bo veliko akademikov tej trditvi nasprotovalo, vendar točnost in vsestranskost podatkov na spletu skorajda ne dopuščata dvoma: Slehernik je postal virtualni renesančni človek.

Medmrežje nam daje lažni občutek vsevednosti. Kaj se je zgodilo leta 1302? Kdaj je Erazem Roterdamski napisal *Enchiridion militis Christiani*? Kateri so najnovejši izsledki na področju egiptologije? Kakšno vlogo je igral Pindar v francoski renesansi?

Razen v neposrednem govoru ni več mogoče oceniti dejanskega znanja. Samo neposredna govorjena beseda je še porok za pristnost, čeprav se nam tudi na tem področju obetajo spremembe. Nehote se spomnim na Wittgensteina, tega angelskega genija, ki je večino svojega znanja posredoval ustno, in to malemu krogu poslušalcev. Kako rad bi z njim popil čaj v njegovi norveški koči! Poslednji Sokrat moderne dobe nam je pokazal, kar zmore jezik, pa tudi, kdaj moramo molčati. Bomo na koncu, zato da bi rekli nekaj smiselnega, samo še molčali?

Ne bom pozabil svojega sprehoda po mariborskem Lentu. V zgodnjih večernih urah sem šel do Židovskega stolpa. Od daleč sem zagledal skupino mladih in prešinila me je ideja, da bi se z njimi zapletel v pogovor, nadaljeval duha Akademije ali vsaj *Dekameron*. Toda mladci, ki so zvijali svoje džojnte, so najbrž sumili, da sem mož postave. Prebodli so me z nezaupljivimi pogledi in se pobrali v zakotnejšo ulico. Prisiljen sem bil molčati.

Toda ostajam optimist. Zame umetnost ostaja otok ustvarjalne nestabilnosti, ki nam je tako potrebna, da v tem kaosu najdemo svoj duševni mir. Z njo mi ob jasnih poletnih nočeh in zimskih jutrih uspe obuditi renesančnega duha. Danes središča več ni, zato si moramo izhod poiskati

sami. Vsakdo mora zase odkriti svoj otok in na njem pobirati rajске drob-
tinice: morda jih bomo nekega dne lahko zaužili skupaj.

Bomo kdaj vnovič pridobili izgubljeni raj? Tega ne moremo vedeti,
vemo pa zagotovo, da smo ga zgubili po lastni krivdi.